

Kihagyott helyzetek

Magyar–szovjet válogatott labdarúgó-mérkőzések és a magyar állambiztonság

1.

Közismert, hogy a sport, különösen a labdarúgás az államszocialista diktatúra kiépülésétől kezdve összefonódott a politikával.¹ Majtényi György szerint a kommunista vezetők „futballőrülete” a munkás-ethosz megnyilvánulásának tekinthető. Az elit a focin keresztül igyekezett láthatatlanná tenni az őt a tömegektől elválasztó határokat, ami annál is fontosabb volt a számára, mert éppen a dolgozó tömegekre hivatkozva gyakorolta uralmát.² A labdarúgásnak és különösen az Aranycsapatnak szánt figyelemelterelő, illetve legitimáló funkció révén válik érthetővé például, miért váltott ki óriási elkeseredettséget, és vezetett utcai tömegtüntetésekhez az 1954-es világbajnoki döntő elvesztése.³ Ezt követően a vezetés mintha a hibákat is jobban észrevette volna; a magyar labdarúgás helyzetéről 1956 közepén készített, Hegyi Gyula, az Országos Testnevelési és Sportbizottság elnöke által jegyzett jelentés például igen kritikus hangot ütött meg.⁴

Fontos leszögezni, hogy a foci és a széles értelemben vett politika összefonódása távolról sem tekinthető kivételesnek, sőt, a játék – egy bizonyos szinten felül – rendszerint túlmutat önmagán. „Természetesen a labdarúgás nem ugyanolyan súlypont, mint Bach vagy a buddhizmus. De gyakran mélyebb érzéseket kelt, mint a vallás, és a hagyományok tárházaként legalább ugyanannyira része a közösségi létnek” – fogalmazta meg Franklin Foer.⁵ A futball identitásokat hordoz és identitásokat teremt, visszatükrözi a társadalmi és politikai változásokat, mozgásokat, és generálja is azokat. Gondoljunk csak a Rangers és Celtic ír eredetű, ám Skóciában gyökeret eresztő és szárba szökkenő ellentétére⁶ vagy arra, hogy a Franco-diktatúra időszakában milyen szerepet töltött be a baszk és a katalán azonosság kifejezésében az Athletic Bilbao és az FC Barcelona. Utóbbi Manuel Vázquez Montalbán író nemes egyszerűséggel „az állam nélküli nemzet eposzi fegyveré”-nek nevezte.⁷ (Hasonló szerepet játszottak a bécsi klubok az Anschluss után provinciálissá váló Bécs identitásának megőrzésében.⁸) Miután a labdarúgást nem légüres térben játsszák és nézik, természetes, hogy a „külvilág” értékei, érdekei, nézetei, hiedelmei megjelennek a pályán, és még inkább a nézőtéren. Miként, mondjuk, az angol–argentín válogatott meccsek teljesen más jelentést hordoznak a Falkland-háború után, mint hordoztak előtte, úgy a magyar és a szovjet válogatott közötti mérkőzések sem voltak szimplán focimeccsek, hanem, a két ország egyenlőtlen viszonya miatt, különös jelentőségre (és jelentésre) tettek szert a 20. század második felében.

A magyar és a szovjet labdarúgó-válogatott (1954 és 1991 között) húsz hivatalos mérkőzést játszott egymással; tíz alkalommal a szovjetek, négyszer a mieink nyertek, míg hat találkozó döntetlenre végződött.⁹ Bár kétségtelen, hogy voltak olyan időszakok, amikor a szovjetek jobb játékerőt képviseltek a mieinknél (gondoljunk csak a Lev Jasinnal felálló, 1960-as Európa-bajnok együttesre), ám mindenképpen figyelemre méltó, hogy a világverő Aranycsapat egyszer sem tudott diadalmaskodni a szovjetek felett. (1956 szeptemberében Moszkvában győzelmet arató együttest legfeljebb már csak félig-meddig lehetett az Aranycsapatnak tekinteni.) A jelek szerint azonban a szovjetek sem bíztak semmit a véletlenre: talán nem véletlen, hogy 1952 májusában „Moszkva válogatottja” néven álltak ki ellenünk (bár Puskáséknak így sem sikerült nyerni), és az első hivatalosan is Szovjetunió elleni mérkőzésre csak az elvesztett vb-döntő után, 1954 szeptemberében került sor. (Megjegyzem, ez az óvatosság, már ha erről volt szó egyáltalán, nemcsak a magyarokkal szemben érvényesült, hiszen ebben az időszakban a barátságos meccseit rendre Moszkva válogatottjaként játszotta a szovjet csapat.) Bár a hatvanas években a magyar válogatott már nem számított a világ legjobb csapatának, azért még mindig Európa és a világ élvonalába tartozott, ám nyerni ekkor sem nagyon sikerült. Emiatt széles körben elterjedt a vélekedés, hogy a találkozók eredménye nem a pályán dőlt el, a mieinknek felsőbb utasításra kellett leadni a meccseket.

A magyar–szovjet mérkőzéseket tehát a közvélemény jelentős része politikai tettként értelmezte. És ekként értelmezte az állambiztonság is, amely amúgy is nagy figyelmet szentelt a sportnak és a labdarúgásnak. A Szovjetunió elleni találkozókval kapcsolatban elsősorban az érdekelte őket, hogy az emberek mit gondolnak arról, vajon ki vagy mi felelős a kihagyott helyzetekért. A politikai rendőrség úgy gondolta, hogy a mérkőzésekkel kapcsolatos vélemények, megjegyzések kifejezik a megszólalóknak, véleménynyilvánítóknak a két ország viszonyáról vallott felfogását; a kifejezetten ellenséges személyeknek ezek a találkozók alkalmat adnak a szovjetellenes, nacionalista meggyőződésük nyilvános hangoztatására. Az ellenfelet, jelesül a szovjet csapatra vonatkozó, a lelátókon elhangzott megnyilvánulások a fenti értelmezési keretbe, politikai közegbe kerülve azonnal más értelmet nyertek, és könnyen szovjetellenesség gyanújába keverhették a szurkolókat. Arra, hogy a lelátókon elhangzó, persze nem éppen irodalmias bekiabálások az állambiztonság olvasatában tudatos szovjetellenes támadássá váltak, jó példa az 1963. augusztus 11-én az FTC és a Dinamo Moszkva között a Népstadionban lejátszott barátságos mérkőzés, melyről egy állambiztonsági jelentés azt írja: „...a résztvevő szurkolók részéről rendkívül éles szovjetellenes hecckampány folyt, amely pl. »ki hívott ide benneteket?«, »menjeteK vissza Moszkvába«, »csürhe ruszkik«, »fatuskók« ütemes kiáltásokban nyilvánult meg, mely nagy felháborodást keltett a sportszerető közvéleményben”.¹⁰ (A meccsel még a legfelső pártvezetés is foglalkozott: az MSZMP Politikai Bizottsága határozatban figyelmeztette a sportvezetőket, „hogy komoly politikai hiba volt a Dinamo–Ferencváros mérkőzés megrendezése”.¹¹) Megjegyzem, a lelátón tartózkodó hálózati személy csak annyit jelentett, hogy a „hangulat általában rossz volt a durva játék miatt, azonban kirívó eset nem fordult elő, mivel több egyenruhás rendőr is volt a szektorban”.¹²

Írásomban három magyar–szovjet meccs, az 1966-os világbajnokságon játszott találkozó, valamint a két 1968-as Európa-bajnoki selejtező kapcsán kifejtett állambiztonsági tevékenységet vizsgálom meg. Ezekről a mérkőzésekről maradt fenn ugyanis a legtöbb állambiztonsági dokumentum.

2.

Az 1966-ban Angliában rendezett világbajnokságon a magyar válogatott csoportjában a második helyen végzett, megelőzve a címvédő Brazíliát. Amikor kiderült, hogy a negyeddöntőben a Szovjetunióval fogunk játszani, azonnal megindultak a találgatások, hogy vajon a magyarok „lefekszenek-e” a szovjeteknek. Az állambiztonság pedig azonnal érdeklődni kezdett a találgatások iránt. Az ifjúságvédelmi területen foglalkoztatott „Papp Ferenc” fedőnevű informátort is megbízták azzal, hogy a November 7. téri (ma Oktogon) totózóban és a közeli Rozmaring eszpresszóban figyelje a vb-vel kapcsolatos hangulatot. Utóbbi helyen „Papp” egy asztaltársaság beszélgetését hallgatta ki: a jelenlévők szerint „a magyar csapat eladja a mérkőzést, kapnak fejenként 100 000 Ft-t, és győzni engedik a szovjeteket”. Egy később csatlakozó férfi kijelentette, „ha a magyarok győznek, a szocializmusnak vége Magyarországon”. A Pesterzsébeti Vasas Kultúrházba, közkeletű nevén a Csilibé bejáró fiatalok úgy vélték, hogy jobb a magyar válogatott, de döntetlenre fognak játszani, és a szerencsére bízzák a továbbjutást.¹³

Hasonló véleményekről számolt be egy másik, szintén a fiatalok körében mozgó hálózati személy, „Pincés” is, aki azt jelentette, hogy a Szabadság Szálló felszolgálói szerint „le fogunk feküdni”. Az egyik pincér ennek kapcsán megjegyezte, hogy így „olcsóbb lesz a Moszkvics”. „Pincés”-t is megbízták, hogy – a Moszkva téren, valamint a Hungária Étterem, az EMKE és a Savoy Étterem előtti részeken, ahol a totózók rendszeres összejönnek – figyelje a világbajnoksággal kapcsolatos hangulatot, és amennyiben szovjetellenes kijelentéseket és – lám, mire volt felkészülve az állambiztonság – tüntetésre vagy egyéb rendzavarásra utaló előkészületeket észlel, azt azonnal jelentse.¹⁴ (Ílyenekre végül nem került sor, az említett helyeken még kisebb csoportosulás sem alakult ki.¹⁵)

Némileg más hangulatról számolt be „Kovács István” fedőnevű ügynök, aki a „Papp” által is látogatott Rozmaring eszpresszóban hallgatott ki egy beszélgetést. Ennek során politikai felhangok nélkül arról volt szó, hogy a szovjetek elleni mérközéstől semmi jót nem lehet várni, mert a mieink gátlásokkal küzdenek a szovjet válogatott ellen, emellett nincsenek is olyan jó erőben, mint azok. Baróti Lajos szövetségi kapitány már nem tudja összefogni a társaságot, a játékosok parancsolnak neki. A beszélgetés résztvevői biztosak voltak abban, hogy hazatérve Baróti lemond a posztjáról.¹⁶

A félelmek beigazolódtak, hiszen július 23-án Sunderlandben 2-1-es vereséget szenvedtünk a szovjetektől. A mérkőzés után immáron arról folytak az eszmecserek, hogy vajon felsőbb utasításra vesztettünk-e. „Papp Ferenc” megállapítása szerint a Rozmaring presszóban jelenlévőknek csak mintegy tizede állította, hogy a magyar csapat „lefejt”. A többség azon a véleményen volt, hogy „elmúlt már a Rákosi-rendszer”, amikor le kellett adni a meccseket, egyszerűen azért kapott ki a válogatottunk, mert az egész VB-n rapszodikus teljesítményt nyújtott, és most nem fogott ki jó napot. Hasonlóképpen gondolták a mérkőzés másnapján a Bartók Béla úti Szeged Étteremben összegyűlő társaság tagjai is (ahova feltehetően a besúgó is tartozott). A fiatalok helyeselték Baróti Lajos szövetségi kapitány lemondását, mondván, nem végzett rossz munkát, *„de éppen ideje, hogy átadja helyét egy fiatalabb, nagyobb tudású személynek”*.¹⁷

„Kovács István” egyáltalán nem hallott olyan véleményeket, miszerint a magyar csapat politikai okok miatt „lefejt” volna a szovjeteknek, ezek jobbak voltak, megérdemelten győztek. Az ügynök környezetében lévő emberek – bár *„nagyon elkeseredetten szidták a játékosokat és a vezetőket”* – általában meg voltak elégedve a válogatott által elért eredménnyel. Noha a nyolc közé kerülés után jobbat vártak, egyöntetű vélemény szerint a játékosok megérdemlik, hogy ünnepélyesen fogadják őket.¹⁸

Mindazonáltal az elvesztett negyedöntő miatt érzett elkeseredés sok futballrajongóban keltett heves indulatokat, és volt, aki ellen eljárás is indult ezért. Egy tatabányai fiatalember, T. M. július 25-én az Egység utcai étkezdébe tért be ebédelni. Kis idő múlva az asztalához telepedett egy idegen, tőle idősebb férfi, L. I., majd megjelent T. M. két ismerőse, L. G. és U. Sz. J. is. Evés közben a világbajnokságról, kiváltképp a magyar válogatott teljesítményéről kezdtek beszélgetni. T. M. azon a véleményen volt, hogy a magyar csapat „lefejt” a szovjeteknek, majd valamivel később, miután a többiek is elmondták a véleményüket, indulatosan valami olyan kijelentést tett, hogy ezeknek a piszkos szovjeteknek lefejt a magyar csapat, a szovjet futballistáknak egytől egyig eltörné a kezét-lábát, és ha rajta múlna, a szovjeteket a legkisebttől a legöregebbig mind kiirtaná. Ebben lényegében az összes jelenlévő megegyezett (csupán L. G. emlékezett úgy, hogy T. M. kinyírás helyett akasztásról beszélt), L. I. csak annyit tett hozzá vallomásaiban, hogy megkérdezte T. M.-et, akkor vajon a portugáloknak is lefejtünk?¹⁹ (Minden bizonnyal ő, vagyis az „idősebb férfi”, jelentette fel T. M.-et, U. Sz. J. ugyanis elmondta, hogy amikor felálltak az asztaltól, arra lett figyelmes, hogy az asztalnál ülő ismeretlen férfi „valamit feljegyzett”).²⁰

T. M. mindvégig azt hangoztatta, hogy valamennyi kijelentését, így az utolsót is, a szovjet játékosokra értette. *„Előadni kívánom, hogy én nem haragszom a szovjet népre, emberekre, és én nem is azokra mondtam, hogy kinyírnám őket. Hiszen a futballról volt szó, én kijelentésemet úgy értelmeztem, hogy a szovjet csapatokat a legkisebttől a legnagyobbat [sic!] mind kinyírnám játékban, vagyis valamennyi csapatjukat meg tudtuk volna verni, hiszen olyan nagy helyzeteket hagyott ki egy-egy játékosunk, hogy azt a labdát még én is berúgtam volna”* – védekezett. Kihallgatója azonban nem akart hinni neki, és a pontos fogalmazást kérte számon rajta, illetve nekiszégezte azt – az utólag is logikusnak tűnő – kérdést, hogy ha a magyar játékosokra haragudott, akkor miért a szovjet focistákat akarta „kinyírni”. T. M. erre azt válaszolta, hogy rájuk is haragudott, *„mert rosszabbul játszottak, mint a magyar csapat, két gólhelyzetük volt, és mind a*

kettőt ki is használták".²¹ Elismerte, hogy meggondolatlanul cselekedett, ám úgy vélte, nem követett el olyan súlyos bűncselekményt, hogy azért le kellett őt tartóztatni.²²

Az augusztus 5-én kezdődött nyomozást alig két hét alatt befejezték.²³ A tatabányai Városi Bíróság viszont csak október végén hozta meg az első fokú ítéletét: T. M.-et közösség megsértése miatt tízhavi javító-nevelő munkára ítélték, amit a munkahelyén, 15%-os bércsökkentéssel kellett eltöltenie. Az indoklás hosszasan fejtegeti, hogy a vádlott nagy futballrajongó, ha módja van, minden mérkőzést megnéz, rendszeresen olvas sportújságot, jól ismeri a csapatok összeállítását és játéktudását – ezzel mintegy azt sugallva, hogy T. M.-nek igaza lehetett akkor, amikor azt hangoztatta, hogy a magyar válogatottnak győznie kellett volna. Vagyis tettét a mérkőzés elvesztése miatti – a fentiek alapján jogosnak tekinthető – felháborodásában, ún. „vélt sérelem” miatt követte el. A bíróság elfogadta T. M. védekezését, vagyis azt, hogy a szovjetek „kinyírására” vonatkozó kijelentését a szovjet labdarúgókra tette, és nem a szovjet emberekre általában. Miután a beszélgetés során a világbajnokság és a magyar–szovjet mérkőzés volt a téma, egyrészt „a logika általános szabályait”, másrészt „az egyszerűbb emberek mondatszerkesztési készségét” figyelembe véve nem is lehetett más következtetést levonni. (Habár L. I. a vádlott megjegyzéséből azt a konklúziót vonta le, hogy a vádlott a megjegyzését a szovjet népre értette, a bíróság szerint a tanúnak a tényeket kell közölnie, nem pedig következtetéseket; ezek levonása a bíróság dolga.)²⁴

A másodfokon eljáró Komárom Megyei Bíróság teljesen máshogy látta az esetet, a vádlott cselekményét izgatásnak minősítette, és ezért T. M.-et négyhavi szabadságvesztésre ítélte, melynek végrehajtását három évre felfüggesztette. A megyei bíróság véleménye szerint T. M. kijelentése (ha rajta múlna, kinyírná a szovjeteket a kicsitől a nagyig) egyfelől nem kizárólag a szovjet futballistákra, hanem valamennyi szovjet emberre vonatkozott, másfelől azt nem a mérkőzés feletti vita hevében tette, hanem a korábbi megnyilatkozásaitól „időbelileg megszakítva”. Sajátos humorérzékről tesz tanúbizonyosságot az indoklásnak az a maliciózus megjegyzése, miszerint „a logika általános szabályai” alapján olyan következtetés is levonható, hogy a vádlott a fenti szavakat a szovjet népre vonatkoztatta. A megyei bíróság nem fogadta el azt sem, hogy bármilyen „vélt sérelem” állhatna a kijelentések háttérében, mivel *„semmiféle egyéni sérelem nem érhet egy magyar futballrajongót, mert a magyar csapat esetleg vereséget szenved”*.²⁵ A jogerős ítélet nyomán T. M. politikai elítéltnek minősült, ezért az állambiztonság operatív nyilvántartásba vette és évekig megfigyelés alatt tartotta.²⁶

A sport iránt érdeklődő közvélemény egy része hónapokkal később is meg volt arról győződve, hogy a szovjetektől elszenvedett vereségnek nagypolitikai okai voltak. Amikor 1966 őszén felvetődött – az utóbb valótlannak bizonyuló – hír, miszerint Baróti Lajos lesz az FTC edzője, az elképzelés enyhén szólva nem aratott nagy sikert a játékosok, a vezetők és a drukkerok körében. Utóbbiak úgy látták, hogy Baróti azért akar befurakodni a Ferencvároshoz, hogy *„helyrehozza becsületét, és hogy ne utálja mindenki”*. (Ez a vélemény az FTC-hez kapcsolódó jelentésekről is sokat elárul.) A Fradi-szurkolók szerint a volt szövetségi kapitány kormánykitüntetését is azért kapott, mert *„a világbajnokságon a szovjet csapattól hagyta megveretni a magyar csapatot”*.²⁷

3.

Az 1968-as Európa-bajnokság selejtezőinek első körét magabiztosan teljesítette a magyar csapat, csoportjában az élen végzett, megelőzve az NDK-t, Hollandiát és Dániát. A második, egyenes kieséses szakaszban a szovjet válogatott várt a magyarokra. A találkozóra a szokásoknak megfelelően nemcsak a játékosok, edzők és sportvezetők, hanem az állambiztonsági szolgálatok is készültek. Az 1968-ban sorra kerülő főbb sportesemények operatív biztosítási terve alapján a májusi mérkőzésre a BM III/III-2. Osztály nyolc operatív tisztet vezényelt. (A május 26-i magyar–szovjet ifjúsági találkozóra elégségesnek tartották egyetlen tiszt kiküldését.) Jelezték, hogy a meccs pontos idejének kijelölését követően – a terv készítésekor még nem tudták, hogy arra 4-

én kerül majd sor – külön biztosítási tervet készítenek a BRFK Politikai Nyomozó Osztályával együttműködve.²⁸ (Ez utóbbi nem található meg az ÁBTL iratai között.)

Várkonyi Bálint százados 1968. március 15-én folytatott megbeszélést Elbert Györggyel, az MTS párttitkárával és Pécsi Tiborral, a Sportpropaganda Vállalat igazgatójával. A mérkőzés jegyeinek tervszerű elosztása érdekében megállapodtak, hogy a belépőket elsősorban a munkahelyi kollektíváknak biztosítják, szükség esetén fel is hívják a vállalatok és különböző szervezetek figyelmét a jegyigénylésre. (Az igények teljesítéséről a területi testnevelési és sportbizottságok elnökeit, valamint a kerületi párttitkárokat is tájékoztatni kellett.) Csak a fennmaradó részt árusították elővételben, ám a IV., V. és VI., valamint a J, L, P és R szektorokba egyéni vásárló így sem vehetett belépőt. A jegyeket úgy kellett elosztani, hogy négy-öt darabnál több ne szóljon egymás mellé, a többit más szektorokba és különböző sorokba kellett kiadni.²⁹ Pár héttel később az MTS arról tájékoztatta az állambiztonságot, hogy a találkozóra állítólag több ezer csehszlovák és lengyel turista érkezése várható. Az információt egy ügynökjelentés is megerősítette, eszerint ugyanis a Budapesti Műszaki Egyetem hallgatói jegyeket vásárolnak lengyel egyetemisták részére. A rendőrség a tekintetben viszont nyugodt lehetett, hogy „huligán megmozdulásra” utaló értesüléseik nem voltak.³⁰

A mérkőzés előtti napokban a jegyeladás, pontosabban az eladott jegyek elosztásának a kérdése a szurkolókat is foglalkoztatta. „Kőműves” informátor előtt az FTC volt propagandistája kifakadt, hogy a jobb helyekre szóló belépőket a munkásörtség és a BM kapta, mert félnek. (Hogy kik és kitől, vagy mitől, a jelentésből nem derül ki.) A Fradi pénztárosa abbéli félelmének adott hangot, hogy valakik valamire készülnek, amiből csak baj szokott származni. Amikor az ügynök felvetette, hogy abból senkinek sem lesz baja, ha a szabálytalanságnál fütyülnek, az úszószakosztály jelen lévő elnöke megjegyezte: *„Na de itt nem arra mennek, hanem tudják azt, hogy a mieink kiesnek, és ez fáj a magyar közönségnek.”* A pénztáros szerint a közönség ennek ellenére, sőt csak azért is balhézni fog, és biztosra vette, hogy lesz, akit elvisznek.³¹ „Kőműves” pár nappal később egy beszélgetésről számol be, amelynek az egyik résztvevője felvetette, hogy úgysem nyerhetünk, mire egy másik jelenlévő megjegyezte, hogy akkor *„olyan tüntetés lesz, hogy az na”*. Az informátor szerint ha jobbak a mieink, akkor nyerhetünk a szovjetek ellen, mint Nápolyban a vízilabda-csapat, ám erre azt a választ kapta, hogy az más, ott nincs akkora tömeg, mint a focinál.³²

A fentiekből látható, hogy az állambiztonság – természetesen – az általa foglalkoztatott hálózati személyeket is felkészítette a mérkőzésre. Azokkal az ügynökökkel, akikkel rendszerint havonta tartottak beszámolót, most heti két alkalommal kellett beszámolniuk a birtokukba jutó információkról.³³ Helyzetükből adódóan elsősorban a BRFK sportvonalon szervezett ügynökei jöttek számításba, főleg azok, akik a leginkább „nacionalistának” tekintett Ferencváros szurkolóinak megfigyelését végezték. A „Csillag” fedőnéven jelentő informátort már hetekkel korábban megbízták, hogy jelentse, a hangadók milyen ellenséges politikai megnyilvánulásokat tesznek a mérkőzés kapcsán, illetve milyen terveik vannak a meccsre.³⁴ Sajnos, az informátor munkadossziéjában az április utáni hónapokból nem található jelentés, így nem tudjuk, hogy milyen eredménnyel teljesítette feladatát. Egy másik hálózati személynek adott utasítás azt mutatja, hogy a besúgók feladata nem csupán a megfigyelés volt, hanem a szurkolók hangulatának alakítása is. A „Zombori” fedőnevű informátort ugyanis azzal bízták meg, hogy keressen fel két fradista vezérszurkolót, és érdeklődjön a meccsel kapcsolatos terveikről, a beszélgetés során pedig az instrukcióknak megfelelően kellett viselkednie: *„Vesse fel, hogy nincs nagy remény a győzelemre, azonban bízni kell a csapatban.”*³⁵ Nem tudni, hogy az állambiztonság ezzel az utasítással – a hálózati személyen keresztül – a szurkolók hangulatát igyekezett-e alakítani (és lehűteni a túlzott várakozásokat), vagy azért adták-e az ügynök szájába a fenti szavakat, hogy véleménye ne különbözzön a szurkolók többségének a véleményétől.

Az állambiztonság a jelek szerint nemcsak a nézők, hanem a csapat miatt is aggódott. Biztos, ami biztos alapon a mérkőzés előtt K-ellenőrzés alá vonták Sós Károly szövetségi kapitányt, vagyis a postáját megfigyelték.³⁶ Az igazi problémát azonban a labdarúgók jelentették. A csapat tagját, „Nemere” informátort is utasították, hogy amennyiben a magyar–szovjet találkozóval kapcsolatban „*olyan szándékról vagy előkészületről szerezne tudomást, mely a BM szervek közbenjárását igényli, időben tegye meg jelentését*”.³⁷ Hírek szerint több meghatározó játékos nem akart játszani a szovjetek ellen. A „Forgács” fedőnevű informátor a Sport Szállóban a válogatott keret többi tagjától hallotta, hogy Rákosi Gyula és Farkas János félnek a szovjetek elleni összecsapástól, nem akarnak szerepelni a mérkőzésen, ezért a bajnoki találkozón igyekeznek megsérülni; már az előkészületi meccseken is ezért játszottak formán kívül. Rákosi a „Kőműves” fedőnevű besúgónak is azt mondta, hogy örülne, ha sérült lenne.³⁸ „Kőműves” szerint sérülésre hivatkozva Varga Zoltán is le akarta mondani a válogatott meccs előtt lejátszott Diósgyőr elleni bajnokin való részvételt, ám végül – nem tudni, kinek a hatására – vállalta a játékot. A sérülések olyannyira elszaporodtak, hogy az egyesületek orvosait piszkálni kezdték, így Juhász József, az FTC orvosa sem merete már azt mondani, hogy Albert Flórián sérült.³⁹

A politikai rendőrséget leginkább Albert – szerintük hetek óta színlelt – sérülése foglalkoztatta. „Forgács” szerint Albert Flórián azért nem tartott a csapattal, mert a Dunaújváros elleni meccsen megsérült, ám a besúgó egy újvárosi játékosról úgy értesült, hogy Albert semmilyen rúgást nem kapott a lábára, egyszerűen csak lement a pályáról.⁴⁰ A valódi okra vonatkozóan több feltételezés is az állambiztonság tudomására jutott, ám ezekben csak az volt a közös, hogy a labdarúgó nem akart a válogatottban szerepelni.⁴¹ „Kőműves” úgy tudta, hogy Albert a Mátraival való konfliktusa miatt nem akar játszani a válogatottban; hiszen már a Fradiból is ő zavarta el Mátraikat.⁴² Csapattársa, „Nemere” szerint Albert a rá kiszabott pénzbüntetés miatt sértődött meg, azonban azon a véleményen volt, hogy a mérkőzésért járó 30 000 forint minden bizonnyal jobb belátásra bírja Albertet, aki vállalni fogja a játékot.⁴³ Az értesülés bekerült a mérkőzéssel kapcsolatos helyzetjelentésbe is, ám „Kőművest” jelölték meg hírforrásként.⁴⁴ Ő azonban a munkadossziéjában található dokumentumok alapján akkor még nem jelentett ilyet. Csak később számolt be arról, hogy a hírek szerint a labdarúgó egy csempészési ügyben kiszabott pénzbüntetését az állammal akarja kifizettetni, ezért nem játszik (tehát sértődést kifejezetten nem említ). Az informátor egyébként a csapatorvostól azt hallotta, hogy Albert játékra képes.⁴⁵

Albert Flórián végül is nem lépett pályára, a mérkőzés előtti napon jelezte ugyanis a kapitánynak, hogy lovaglóirom-sérülés miatt nem tudja vállalni a játékot. Lépése rossz hatással volt a csapattársakra, és nyomott hangulatban készültek a meccsre. Különösen a két újonc, Fazekas László és Fatér Károly volt ideges, olyannyira, hogy a meccs közben majdnem rosszul is lettek.⁴⁶ Az előzetes félelmek végül nem igazolódtak, tizenkét év után ismét le tudtuk győzni a Szovjetunió válogatottját: a május 4-i találkozón, mint az közismert, 2–0-ra nyertünk. A korábban említett labdarúgók közül Rákosi Gyula és Farkas János játszott, sőt utóbbi szerezte a magyar csapat vezető találatát; a másik gólszerző Göröcs volt.

A mérkőzés során nagyobb rendbontásra nem került sor. Egyedül a Csehszlovákiából érkező szurkolók viselkedése keltett figyelmet, amiről több hálózati személy is beszámolt. „Kovács István” szerint a mintegy 30–40 fős társaság egymás között csehül (vagy, ami valószínűbb, szlovákul) beszélt, de magyarul biztatta a hazai csapatot, és „rettentő pocsek hangon” szidta a szovjet játékosokat. Csürhének nevezték őket, azt kiabálták nekik, hogy „dögöljete meg”, a magyar játékosokat pedig a szovjetek agyonrúgására biztatták. Egy transzparenst is kiakasztottak, amely üdvözölte a magyar válogatottat, a szovjetekről pedig azt állította, hogy csak nézők lesznek Olaszországban, amivel nagy tetszést arattak a környéken állók körében. A Csehszlovákiából érkezők csodálkoztak rajta, hogy a hazai szurkolók nem szerelkeztek fel zászlókkal és más, a szurkoláshoz szükséges eszközökkel, mire azt a választ kapták, hogy ez nálunk tiltva van, mint ahogy

az ordenáré kiabálás is. A „csehek” csak annyit mondtak, hogy „mit félnek a ruszkiaktól, nekik azok nem testvéreik”. Páran csatlakoztak hozzájuk a kiabálásokban, ám a többség sportszerűen szurkolt, és kizárólag „Hajrá magyarok”-kal buzdította a csapatát. A mérkőzés után a tömeg viszonylag csendben vonult el, komolyabb rendzavarást az informátor nem észlelt.⁴⁷ Az északi szomszédainktól érkező szurkolók viselkedésének – a második féldőben – „Zombori” is tanúja volt. Az általa 1000–1500 fősre taksált csoport tagjai, akiket az informátor szlovákként azonosított, „nem megengedett módon viselkedtek, szovjetellenes kijelentéseket tettek”. („Zombori” jegyzékekről is beszámolt, akik a mérkőzés előtt kétszeres áron adták tovább a belépőket, amiről a helyszínen lévő rendőröket is tájékoztatta.⁴⁸)

Az állambiztonság olyan információk birtokába is jutott, amelyeket a mérkőzést a televízió követő nézők megnyilvánulásairól jegyeztek fel. A győri katolikus hittudományi akadémián dolgozó ügynök, „Jász István” a meccset néző kispapok által teremtett „borzasztó légkörről” számolt be. Már az elején elhangzott olyan kijelentés, hogy a magyar játékosok imádkoznak, mert (a szovjeteknek való) lefekvés előtt imádkozni kell. Ezután „szinte túllícitálták egymást a gyalázkodásban”, olyanokat kiabálva, mint például „rúgd agyon a piszok ruszkit”. A leírás alapján a szeminaristák meg voltak győződve, hogy a magyar csapatnak le kell adni a mérkőzést, míg a végén már azt hangoztatták, hogy Fatér nem fog többet szerepelni a válogatottban, mert jól védett. Az ügynök, előljáróként, igyekezett fegyelmelni a tévézőket, ám nem sok eredménnyel. A találkozó után a rektornak is jelentette az esetet, aki vizsgálatot indított, ám ezt „Jász” kabaréba illőnek titulálta. Sérelmezte azt is, hogy a püspöknek címzett tájékoztatás szerint ő állítólag azt mondta, hogy szervezett szovjetellenes támadás történt, ezzel szemben csak tendenciózus szovjetellenes pszichózisról beszélt. A rektor úgy vélte, hogy túlreagálta a dolgot, nem kellett volna ügyet csinálni belőle.⁴⁹

4.

Az első mérkőzés után bizakodó volt a hangulat, noha már a Népstadionból távozó szurkolók körében elhangzott olyan vélemény, hogy még nincs vége, igaz, hogy most győztünk, de a végén csattan az ostor, és csak ha továbbjutunk, lehet azt mondani, hogy nincs bunda. Az általános vélekedés szerint azonban, ha Albert játszik Moszkvában, akkor nem lesz baj.⁵⁰ A ferencvárosi öltözőben is bizakodó volt a hangulat: azzal, hogy immáron Albert is a csapat rendelkezésére áll, megvan a remény a továbbjutásra. A játékosok csak amiatt aggódtak, hogy az utolsó pillanatban változás történt a kapusposzton: Fatér helyett Tamás Gyula utazik, aki sérülése miatt márciusban védett utoljára. Elképzelhetőnek tartották, hogy a közönséget akarják felkészíteni a várható vereségre azzal, hogy – egy jól védő kapus helyett – a sérülésből éppen felépülő játékos véd majd.⁵¹

Sós Károly állítólag rengeteg táviratot kapott otthonról, amelyek Albert beállítását követelték – nem tudni, ezért vagy sem, de a ferencvárosi csatár tényleg végigjátszotta a mérkőzést. Sérülés miatt viszont nem volt ott a pályán Göröcs és Fatér: az utóbbi azt jelentette, hogy már az első találkozón, majd az azt követő edzőmérkőzésen is megrúgták a kezét, így nem tudta vállalni a játékot. Ezzel összefüggésben telefonon több inzultus is érte, volt, aki csirkefogónak nevezte a kapust, mások viszont, éppen ellenkezőleg, nagy hazafinak tartották, mert nem volt hajlandó pályára lépni a Szovjetunióban. Az informátor elmondása szerint a kapuba a csapattársak szavazták be Tamás Gyulát.⁵²

A magyar csapat tehát jó eséllyel utazhatott a moszkvai visszavágóra, ám a május 11-én, százezer néző előtt lejátszott mérkőzésen a szovjetek sima, 3–0-ás győzelmet arattak, és ezzel ők jutottak ki az olaszországi Európa-bajnokságra. A meccs után a játékosok azzal mentek oda a szövetségi kapitányhoz, hogy „ők nagyon akartak, de nem ment”. A társak vigasztalták a három gólt bekapó Tamást és az öngólt vétő Solymosi Ernőt, egyedül Albert szidta le őket. Emiatt az öltözőben parázs hangulat alakult ki, mindenki Albertet támadta, nem sok hiányzott, hogy megverjék, és hazafelé úton még a

ferencvárosi játékosok sem szóltak hozzá. Azt nem lehet tudni, hogy „Forgács” honnan vette ezeket az információkat, hiszen, mint említettem, ő nem játszott a visszavágón, és csak a repülőtérré ment ki. Itt Solymosi az öngólja felett érzett elkeseredésében állítólag a vállára borulva elsírta magát.⁵³ Ezzel szemben a Moszkvában pályára lépő „Nemere” szerint „különösebb esemény vagy veszekedés nem történt”, egyedül az eredmény miatti lehangoltságról számolt be.⁵⁴ „Kőműves” sem hallotta híret semmilyen konfliktusnak, csak arról tudott beszámolni, hogy „Albert hangulata letört”.⁵⁵

Természetesen azonnal megindultak a találgatások, hogy a magyar csapat vajon felső (vagy még felsőbb) utasításra kapott-e ki a visszavágón. „Kovács István” közvetlenül a meccs után olyan véleményeket hallott, amelyek a játékosokat és a sportvezetőket tették felelőssé a vereségért. A Dózsa-szurkolók Varga Zoltánt és még inkább Albert Flóriánt tekintették bűnbaknak, aki elérte, hogy játszhasson a találkozón, a fradisták azonban védelmükbe vették őt, mondván, a vezetők a hibásak, egyrészt azért, mert pályára küldték a még sérült Albertet, másrészt mert beleegyeztek abba, hogy a két mérkőzés között csak egy hét legyen, pedig a magyar játékosok gyenge erőnléte miatt még egy hét pihenőre szükség lett volna.⁵⁶ A ferencvárosi drukkerok mindebben politikai célzatosságot láttak: azért állították be betegen Albertet, hogy ezzel egyrészt előny adjanak a szovjeteknek, másrészt szántsándékkal lejárassák a Fradi-játékosokat.⁵⁷

A győri szemináriumban tanuló kispapok sem a játékosokat hibáztatták, úgy vélekedtek, hogy Tamás kapusnak megparancsolták, hogy be kell engedni a gólokat. Az ügynökjelentés szerint a lefújás után „tajtékzó dühvel” beszéltek a mérkőzésről, és általános vélemény szerint „ezek” eladták a meccset, ahogy egész Európát is. Az első találkozón tapasztaltak miatt egyébként „Jász István” azt javasolta, hogy a visszavágót ne engedjék megnézni, de a rektor szerint ezt nem lehetett megtenni a növendékekkel, de megígérte, hogy majd felszólítja őket a megfelelő viselkedésre. Az ügynök szerint azonban a hangulat ugyanolyan volt, mint az előző alkalommal: „Leírhatatlan, ami ott történt” – sommázta az általa tapasztaltakat. A szemináriumban egyébként elterjedt, hogy a meccsnézésből ő csinált ügyet, „Jász” legalábbis ezzel hozta összefüggésbe, hogy a hirdetőtáblán a neve mellé gumibélyegzővel az „áruló” kifejezést nyomtatták. (A mérkőzéssel kapcsolatos történéseket az ügynök a győri szemináriumban érvényesülő „hazug, kétszínű, jellemtelen, reakciós elemek” ármánykodásának a részeként ismertette.⁵⁸)

A május 11-i mérkőzés eredménye a nyugati magyar emigrációt is élénken foglalkoztatta. A nemzetközi vívószövetség kongresszusára a magyar delegáció tagjaként kiutazó hálózati személy, „Szamosi” hazaúton az állambiztonság megbízásából megállt Münchenben, hogy találkozzon Litteráti-Loótz Gyulával, a Szabad Európa Rádió munkatársával. Hosszú beszélgetésük során szóba került az ominózus focimeccs is. Litteráti-Loótz elmesélte, hogy a rádiónál *„igen komoly nézeteltérések voltak olyan irányban, hogy vajon a SZER kinyilvánítsa-e azt a véleményét, hogy a magyar csapat lefeküdt a szovjet csapat javára”*. Végül is az ő véleménye volt a döntő: azt mondta, hogy ilyen kommentárt csak akkor lehet leadni, hogyha konkrét információkkal rendelkeznének a „lefekvés” tényéről. Ő egyébként sem tartotta valószínűnek, hogy ilyen megtörténhetett volna. A meccsel kapcsolatos kommentár elmaradása miatt viszont több szemrehányást is kaptak Magyarországról, azért, mert *„nem merték megírni az igazságot”*, tudniillik *„hogy a magyar csapat a mérkőzést leadta”*. A beszélgetés során „Szamosi” és Litteráti-Loótz a magyar csapat gyenge szereplésének okát abban vélte megtalálni, hogy a magasabb sportvezetés túlzott mértékben beavatkozik a szövetségek tevékenységébe, *„és feltehetően a szövetségi kapitány kezét ebben az esetben ismét megkötötték, és nem tudták kifejtetni azt a tevékenységet, ami szükséges lett volna ahhoz, hogy a csapat a Budapesten megszerzett előnyeit [sic!] megtartsa.”*⁵⁹

5.

A hetvenes években játszott magyar–szovjet meccsekről nem kerültek elő jelentések. Lehet, hogy a nézők hozzáállása változott meg, lehet, hogy az állambiztonságé, a

források hiánya mindkettőre utalhat. Mint ahogy azt sem lehet tudni, a vezetés hozzáállása változott-e; a visszaemlékezések szerint mindenesetre az évtized végén a sportág irányítói nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy a magyar csapat legyőzze a szovjeteket. Baróti Lajos akkori szövetségi kapitány így emlékezett vissza az 1978-as világbajnokság selejtezőire: *„Annak ellenére, hogy Kutas [István, az MLSZ elnöke] nagy kommunista volt, a szovjet válogatott elleni hazai, sorsdöntő mérkőzésen a Himnuszot nem a fúvósok adták elő, hanem a Palestrina Kórus énekelte. A nézők tomboltak, a játékosok közül pedig egy sem volt, aki elfáradt volna azon a mérkőzésen.”*⁶⁰ A meccs előtt állítólag Kutas és Biszku Béla is felkereste a válogatottat, és igyekeztek levenni a terhet a játékosok válláról. Az MLSZ-elnök azt mondta nekik, hogy *„győzelem esetén a magyar nép nem marad adósotok”,* míg Biszku azzal nyugtatta őket, hogy *„a politika Leonyid Iljics Brezsnyevre és Kádár Jánosra tartozik, a futball viszont rátok”.*⁶¹

A hetvenes évek végén kétszer is győztünk a szovjetek ellen, ráadásul tétmeccsen, így a szurkolók számára már-már természetessé vált, hogy nyerhetünk ellenük. Bár 1980-ban egy barátságos mérkőzésen 4-1-re kikaptunk, a szurkolókat övön aluli ütésenként érte az 1986-os mexikói világbajnokságon a szovjetektől elszenvedett súlyos vereség. Ezzel a mérkőzéssel kapcsolatban mindössze egyetlen állambiztonsági dokumentumot találtam, ami azt mutatja, hogy – noha arról nem volt szó benne, hogy eladtuk volna a meccset – a vereség okát a közvélemény most sem kizárólag sportszakmai tényezők között kereste. Egy Pécsen és a fővárosban dolgozó hálózati személy jelentette, hogy a *„6:0-ás végeredményű szovjet-magyar meccs után a szovjetellenesség egyik vonásaként jelentkezett, hogy értelmiségi körökben felmerült: esetleg a szovjet titkosszolgálat »dolgozott be«, hogy a magyar csapat ilyen ernyedtt legyen”.*⁶² Az ügynököt újságírói vénája a „legilletékesebb” személyhez, a Sportkórház ideg-, elme és pszichológiai osztályának vezetőjéhez, Buda Bélához vezette, aki azonban képtelenségnek tartotta ezt a feltételezést. Buda szerint a problémát az jelentette, hogy az MLSZ nem vette igénybe osztálya segítségét, pedig azt nyolc éve éppen az élsport támogatására hozták létre. A besúgó azt javasolta: *„Hasznosnak tűnik, hogy Buda Béla a legnagyobb nyilvánosságú tömegtájékoztatói eszköz, a képernyő révén is megnyugtassa a lakosság fenti rétegét a csapat szégyenteljes szereplésének okát illetően.”* Más hírek is keringtek a rossz szereplés okairól. A *Dunántúli Napló* szerkesztőségének egyik tagja Róth Antalra hivatkozva közölte, hogy Nyilasi állítólagos ausztriai biztosítási ügye miatt Mezey György nehéz helyzetbe került, ami hozzájárulhatott ahhoz, *„hogy rossz lélektani pillanatban, az indulás előtt titkolóztak, illetve idegesítő nyilatkozat hangzott el”.* Az ügynök mellékelte egy gyászjelentést is, amit Budapesten terjesztettek, állítólag a Művelődésügyi Minisztérium Honvéd utcai oldalépületében lévő pedagóguskönyvtár sokszorosítottjában készült.⁶³

6.

Az állambiztonsági dokumentumok nem adtak választ arra, hogy a szurkolók körében a kihagyott helyzetekre akkor és azóta is adott magyarázatoknak volt-e valóságalapjuk. Bizonyos „vándormotívumok” felbukkanása sejtetni engedi, hogy meghatározott gondolati sémák léptek működésbe, amikor az elvesztett meccseket kellett megokolni. (Hogy csak egyre utaljak: 1954-ben a nyugatnémetek Mercedesszel, 1966-ban a szovjetek Moszkviccsal – egy másik híresztelés szerint trolival⁶⁴ – fizettek a magyaroknak.) Mindez természetesen nem speciálisan magyar és még csak nem is kelet-európai jelenség: amikor 1938-ban a német bajnokság döntőjében az Admira súlyos vereséget szenvedett a Schalke 04-től, a bécsi szurkolók meg voltak róla győződve, hogy a meccs nem a pályán dőlt el, a „poroszk” nem engedték győzni Bécset.⁶⁵ Mint ahogy a Barcelona szurkolói is majd minden vereség mögött kasztíliai összeesküvést sejtettek.⁶⁶ Témánk szempontjából nem is a magyarázatok valóságtartalmának az eldöntése a lényeges, hanem önmagában a mendemondák, a vélemények léte az érdekes. Az alábbiakban ezek egyfajta értelmezésére teszek kísérletet.

A Kádár-korszakban Magyarországnak a szovjet blokkba tartozását nem lehetett megkérdőjelezni, 1956 egyik fő tanulsága éppen az volt, hogy a szovjet megszállással

szembeni nyílt ellenállást kíméletlenül megtorolják. A szovjetekkel szemben egyedül szimbolikus küzdelem folytatására nyílt mód, melynek egyik terepül a sport, többek között a labdarúgás kínálkozott. Ez szinte természetesnek mondható, hiszen a sport egyik fő metaforája kezdettől fogva a háború. Nem véletlen, hogy a labdarúgásban meghonosodott szakterminológia döntő hányada a hadászati nyelvezetből származik, gondoljunk olyan kifejezésekre, mint a csapat, támadás, csatár, lövés, hátvéd, áthatolhatatlan védelem, bunkerfoci, és így tovább.⁶⁷ Az, hogy 1956 után a magyar-szovjet *összecsapások* szimbolikus terekbe, a Corvin közből, a Juta-dombról, a Széna térről, Csepelről a labdarúgópályákra vagy a medencékbe helyeződtek át, legtisztábban a melbourne-i olimpián a szovjetekkel vívott vízilabda-mérkőzéssel kapcsolatban mutatkozik meg. Az uszoda túlfűtött atmoszféráját és a meccsen történeteket – mindenekelőtt Prokopov (még a magyar játékosok többsége szerint sem szándékos) könyöklését és Zádor Ervin vérben úszó arcát – nehéz volt nem a levett forradalom közegében értelmezni.⁶⁸ (Az már kevésbé köztudott, hogy nyolc évvel később, a tokiói olimpián a magyar vízilabdázók – önös érdekből persze – győzelemhez segítették a szovjeteket. Az olaszok elleni középdöntő japán bíróját, akivel a magyar csapat jó barátságban volt, megkérték, hogy a szovjeteket támogassa, aminek a bíró eleget is tett.⁶⁹)

Abból, hogy a magyar-szovjet meccseket szimbolikus összecsapásoknak tekintjük, adódik ezek *karneválként* történő értelmezése is. A fogalomnak a labdarúgással kapcsolatos használata nem előzmények nélküli. Majtényi György szerint az elvesztett berni döntő után Budapest utcáin kitörő tüntetések a bahtyini értelemben vett karneválként is interpretálhatók.⁷⁰ Nagy-Csere Áron (egészen pontosan domináns „átlagtörténész” énje) egy 1955-ben lejátszott sztálinvárosi „derbit”, a lenézett prolinegyed, a Technikum, valamint a helyi rendőregyesület, a Szálinvárosi Dózsa meccsét értelmezi karneválként.⁷¹ Arról nem is beszélve, hogy a modern labdarúgás őse a 16. századtól kezdve Angliában maga is a húshagyókeddi mulatságok egyik fontos elemévé vált, s mint ilyen, nagy szerepet töltött be az alsó néprétege „föls” energiáinak levezetésében, ezáltal a meglévő rend fenntartásában. Más kérdés, hogy a farsangi futballjátékok kiváló alkalmat teremtettek a tömegek összeverődésének, így – volt, hogy agitátorok hathatós közreműködésével – gyakran torkolltak zavargásokba.⁷²

Kádár-korszakban (és korábban) lejátszott magyar-szovjet válogatott mérkőzések véleményem szerint azért értelmezhetőek karneválként, mert ezek (is) lehetőséget teremtettek a világ feje tetejére állítására, „*az élet megszokott (hivatalos) rendjének átmeneti felfüggesztésé*”-re.⁷³ Miként a karneválon mindenki egyenrangúnak számított, úgy a két ország egyenlőtlen viszonya a futballpályán – elvileg – kiegyenlítőddött. Ahogy a karnevál résztvevői nem oszthatók fel előadókra és nézőkre, úgy a drukkerek is a mérkőzések résztvevőivé válnak, nem kívülről szemlélik a játékot, hanem behelyezik magukat a küzdelembe. Éppen a hozzárendelt jelentés miatt egy magyar-szovjet válogatott mérkőzés nem egyszerűen játék, hanem – mint a karnevál – maga az élet: a kis, elnyomott nép és a megszálló hatalom közötti harc.⁷⁴ Vagyis nem egyszerűen arról van szó, hogy a játék része a „külső” világnak, hanem a külső világ is behelyeződik a játékba, részévé válik a sporteseménynek.

Mindazonáltal ezek a meccsek több eltérést is mutatnak a középkori karneválokhoz képest. Legfőképpen abban, hogy – noha a lehetőség adott volt – nem hozták el „az uralkodó igazság és a fennálló rend alóli ideiglenes fölszabadulás”-t, nem váltak az uralkodó viszonyok és tilalmak átmeneti felfüggesztésének az ünnepévé.⁷⁵ Az állambiztonság birtokába került információk arról árulkodnak, hogy a szurkolók alapvetően nem revánsra számítottak (most majd megmutatjuk, most mi kerekedünk felül és így tovább), hanem éppen ellenkezőleg, a meccseket eleve pesszimista várakozások előzték meg (most sem fog sikerülni, most sem engednek bennünket győzni stb.). A politikai rendőrség mintha fel is kívánta volna erősíteni az effajta hangokat azzal, hogy a hálózati személyét is hasonló vélemény felvetésére utasította. Ha túllépünk a magyarok pesszimizmusára vonatkozó leegyszerűsítő nemzetkarakterológiai sablonokon,

akkor véleményem szerint ezekben a hangokban a Kádár-korszak társadalmának „realizmusát” hallhatjuk meg. Ez nem kismértékben 1956 leveréséből táplálkozott (most sem nyerhetünk, ahogy 1956-ban sem volt esélyünk). A világ tehát itt és most nem fordul a feje tetejére, a fennálló nem függesztődik fel még időlegesen sem, hiszen a pályán az történik, ami az életben amúgy is: veszünk a szovjetekkel szemben.

A fentiek szerint ezek a meccsek nem hozzák el azt, ami a középkori karneváli mulatságok elengedhetetlen velejárója: a felszabadulást. Bahtyin szerint a „karneválon [...] maga az élet játszik, és ez a játék átmenetileg maga az élet”, a „nép másik élete, amely a kacagás köré szerveződik”.⁷⁶ Itt erről szó sincs, a magyar–szovjet találkozót nem a felszabadult nevetés, hanem a keserűség, az egyenlőtlen viszonyból, a megszállásból eredő kisebbségi komplexusok megnyilvánulásai kísérték. A játékosok pedig szorongással, már-már rémülettel telve készültek a mérkőzésekre, hiszen az előzetes várakozások – minden pesszimizmusuk és szkepszisük dacára – óriási terhet raktak rájuk. A „karneválon *mindenki* nevet” – írta Bahtyin;⁷⁷ na, itt erről egyáltalán nem beszélhetünk. (Megjegyzem, lehetséges, hogy a szurkolók tekintélyes hányada így állt a meccsekhez, csak az állambiztonság számára ezek a vélemények nem bírtak jelentőséggel, így nem is rögzítették azokat. Ennek megállapításához szükség van más intézmények, például a pártszervezetek által összeállított hangulatjelentések vizsgálatára is.)

Mindezek alapján némileg módosítanám a fenti megállapításomat: a magyar–szovjet válogatott találkozók a karnevál lehetőségét biztosították, ám csupán korlátozott értelemben nevezhetők annak: karneválok, de a nevetés felszabadító ereje nélkül. A karneválokat (is) jellemző groteszk szemléletmód jegyei felfedezhetők a mérkőzések kapcsán. A fogalom nagy fejlődési utat járt be a 20. századig. Míg „a középkori és a reneszánsz groteszk [...] megszabadítja a világot minden félelmetes és ijesztő vonásától, végtelenül barátságossá teszi, ezért mindig vidám és derűs”, addig a „modern” groteszk esetében annak „általános komorsága” és „a minden zugát átható félelmetes, ijesztő tónus tűnik szembe”.⁷⁸ De hát nincs valami félelmetes abban, hogy egy focimeccs kapcsán a legfelsőbb hatalmak ármányára, beavatkozására gyanakodnak az emberek? Nincs valami ijesztő abban, hogy az állambiztonság ilyen komoly tevékenységet fejtett ki néhány focimeccs kapcsán?

Írásomban kizárólag az állambiztonság magyar–szovjet meccsek körül kifejtett tevékenységével foglalkoztam. Talán így is sikerült bizonyítani, hogy milyen lehetőségek rejlenek a magyar–szovjet kapcsolatok mind ez idáig szinte teljesen figyelmen kívül hagyott területének a kutatásában, különösen, ha a politikai rendőrség mellett a párt, a szakszervezetek és a sportvezetés iratait is bevonjuk a vizsgálatba. Úgy vélem, a legmagasabb szintű állam- és pártközi kapcsolatok nem tarthatnak igényt „a” szovjet–magyar kapcsolatok fogalmára, ha kizárjuk onnan a „lentebb”, a mindennapi gyakorlatok szintjén zajlott folyamatokat. Például azt, hogy tíz- és százezrek miként vélekedtek a kikezdehetetlen rendszertabunak számító magyar–szovjet viszonyról.

¹ A tanulmány rövidebb változata elhangzott az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának *Történeti Kávéház* című rendezvényén, 2013. április 11-én. Mind az előadás, mind az írott változat elkészítését az OTKA K-104408 számú programja támogatta.

² Majtényi, 2009: 128.

³ Uo. 132–141.

⁴ MNL OL M-KS 276. f. 61. cs. 778. ö. e. Jelentés a KV Titkársága részére, 1956. június 2. (A dokumentumra kollégám, Müller Rolf hívta fel a figyelmemet, amit ezúton is szeretnék megköszönni.)

⁵ Foer, 2008: 11.

⁶ Murray, 1995.

⁷ Idézi Foer, 2008: 177.

⁸ Marschik, 1999.

⁹ A statisztikába nem számítottam bele az 1952 májusában Moszkva válogatottja ellen lejátszott két találkozó eredményét (egy döntetlen és egy szovjet győzelem); ezeket a FIFA honlapja (www.fifa.com) és a korábbi hazai összeállítások (pl. Rejtő–Lukács–Szepesi, 1964) sem tekintik hivatalos, válogatottak közötti mérkőzésnek, bár az MLSZ honlapján (www.mlsz.hu) Szovjetunió–Magyarország-meccsként szerepelnek. (Mindkét hivatkozás utolsó letöltésének ideje: 2013. május 21.)

¹⁰ ÁBTL 3.1.5. O-19460/1. 248–257. Jelentés az 1964. szeptember 13-i FTC–Győr labdarúgó-mérkőzés eseményeiről, 1964. szeptember 17.

¹¹ MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 310. ö. e. Jegyzőkönyv az 1963. augusztus 13-ai munkaértekezletről (é. n.).

¹² ÁBTL 3.1.2. M-31714. 109. Szolgálati jegy „Csillag” fn. informátorral történt találkozóról, 1963. augusztus 13.

¹³ ÁBTL 3.1.2 M-39755 78–79. „Papp Ferenc” informátor jelentése, 1966. július 23.

¹⁴ ÁBTL 3.1.2. M-30979. 303. „Pincés” fn. informátor jelentése, 1966. július 22.

¹⁵ Uo. 305. „Pincés” fn. informátor jelentése, 1966. július 29.

¹⁶ ÁBTL 3.1.2. M-32567/1. 6. „Kovács István” ügynök jelentése, 1966. július 25.

¹⁷ ÁBTL 3.1.2 M-39755 80–81. „Papp Ferenc” informátor jelentése, 1966. július 29.

¹⁸ ÁBTL 3.1.2. M-32567/1. 6. „Kovács István” ügynök jelentése, 1966. július 25.

¹⁹ ÁBTL 3.1.9. V-167136. 13–16. T. M. kihallgatási jegyzőkönyve, 1966. augusztus 5. Uo. 18–19. L. I. tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1966. augusztus 5. Uo. 22–23. U. Sz. J. tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1966. augusztus 9. Uo. 24–25. L. G. tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1966. augusztus 9.

²⁰ Uo. 22–23. U. Sz. J. tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1966. augusztus 9.

²¹ Uo. 16. T. M. kihallgatási jegyzőkönyve, 1966. augusztus 10.

²² Uo. 17. T. M. kihallgatási jegyzőkönyve, 1966. augusztus 17.

²³ Uo. 29. Jegyzőkönyv a nyomozás anyagának ismertetéséről, 1966. augusztus 17.

²⁴ Uo. 30–34. Ítélet, 1966. október 24.

²⁵ Uo. 35–39. Ítélet, 1966. december 5.

²⁶ ÁBTL 3.1.9. V-167136. 3–6. Határozat az operatív nyilvántartásba vételről, 1967. március. 31. Az ellenőrzéséről 1978. szeptember 19-i dátummal maradt fenn az utolsó jelentés (uo. 45–46.), de a laccíme után még 1984. február 9-én is érdeklődtek (uo. 47.).

²⁷ ÁBTL 3.1.2. M-32567/1. 9. „Kovács István” ügynök jelentése, 1966. november 24.

²⁸ ÁBTL 3.1.5. O-19460/1. 215–223. Az 1968. évben megrendezendő főbb sportesemények biztosítási terve, 1968. február 7.

²⁹ Uo. 258. Jelentés a magyar–szovjet labdarúgó mérkőzéssel kapcsolatos megbeszélésről, 1968. március 29.

³⁰ Uo. 259. Jelentés a magyar–szovjet labdarúgó mérkőzésről, 1968. április 23.

³¹ ÁBTL 3.1.2. M-31606. 508–509. „Kömüves” informátor jelentése, 1968. április 26.

³² Uo. 513. „Kömüves” informátor jelentése, 1968. április 30.

³³ Lásd például ÁBTL 3.1.2. M-31606. 500–501. „Kömüves” informátor jelentése, 1968. április 22.

³⁴ ÁBTL 3.1.2. M-31714/1. 34–35. „Csillag” fn. informátor jelentése, 1968. március 29. Uo. 39–40. „Csillag” fn. informátor jelentése, 1968. március 29. Uo. 41–42. „Csillag” fn. informátor jelentése, 1968. április 19.

³⁵ ÁBTL 3.1.2. M-34063. 57. „Zombori” informátor jelentése, 1968. április 24.

³⁶ ÁBTL 3.1.5. O-19460/1. 296–311. Összefoglaló jelentés a Magyar Labdarúgó Szövetség és a magyar labdarúgó sport operatív helyzetéről, 1969. szeptember 24.

³⁷ ÁBTL 3.1.2. M-37003. 33–34. Jelentés „Nemere” fn. informátorral történt találkozóról, 1968. április 18.

³⁸ ÁBTL 3.1.5. O-19460/1. 259. Jelentés a magyar–szovjet labdarúgó mérkőzésről, 1968. április 23.

³⁹ ÁBTL 3.1.2. M-31606. 505. Jelentés „Kömüves” informátorral való találkozásról, 1968. április 22.

⁴⁰ ÁBTL 3.1.2. M-20088. 11–12. „Forgács” fn. informátor jelentése, 1968. április 22.

⁴¹ Lásd a „Kömüves” jelentéséhez fűzött értékelést: ÁBTL 3.1.2. M-31606. 500–501. „Kömüves” informátor jelentése, 1968. április 22.

⁴² ÁBTL 3.1.2. M-31606. 500–501. „Kömüves” informátor jelentése, 1968. április 22.

⁴³ ÁBTL 3.1.2. M-37003. 33–34. Jelentés „Nemere” fn. informátorral történt találkozóról, 1968. április 18.

⁴⁴ ÁBTL 3.1.5. O-19460/1. 259. Jelentés a magyar–szovjet labdarúgó mérkőzésről, 1968. április 23.

⁴⁵ ÁBTL 3.1.2. M-31606. 516. „Kömüves” informátor jelentése, 1968. május 4.

⁴⁶ Erről utóbbi számolt be: ÁBTL 3.1.2. M-20088. 13–15. Jelentés „Forgács” fn. informátorral lefolytatott találkozóról, 1968. május 16.

⁴⁷ ÁBTL 3.1.2. M-32567/1. 118. „Kovács István” informátor jelentése, 1968. május 7.

⁴⁸ ÁBTL 3.1.2. M-34063. 59–60. „Zombori” informátor jelentése, 1968. május 8.

⁴⁹ ÁBTL 3.1.2. M-31586. 264–273. „Jász István” ügynök jelentése, 1968. június 13. (A dokumentumra kollégám, Kőrös Annamária hívta fel a figyelmemet, amit ezúton is szeretnék megköszönni.)

⁵⁰ ÁBTL 3.1.2. M-31606. 518. „Kömüves” informátor jelentése, 1968. május 6.

⁵¹ Uo. 506–507. „Kömüves” informátor jelentése, 1968. május 11.

- ⁵² ÁBTL 3.1.2. M-20088. 13–15. Jelentés „Forgács” fn. informátorral lefolytatott találkozóról, 1968. május 16.
- ⁵³ Uo. 13–15. Jelentés „Forgács” fn. informátorral lefolytatott találkozóról, 1968. május 16.
- ⁵⁴ ÁBTL 3.1.2. M-37003. 40. Jelentés „Nemere” fn. informátorral történt találkozóról, 1968. június 18.
- ⁵⁵ ÁBTL 3.1.2. M-31606. 525. Jelentés „Köműves” informátorral történt találkozóról, 1968. május 21.
- ⁵⁶ ÁBTL 3.1.2. M-32567/1. 121. „Kovács István” informátor jelentése, 1968. május 14.
- ⁵⁷ Uo. 124. „Kovács István” informátor jelentése, 1968. május 21.
- ⁵⁸ ÁBTL 3.1.2. M-31586. 264–273. „Jász István” ügynök jelentése, 1968. június 13.
- ⁵⁹ ÁBTL 3.1.2. M-30935/1. 179–187. „Szamosi” fn. ügynök jelentése, 1968. május 27.
- ⁶⁰ Tóth-Szenesi, 2004: 191.
- ⁶¹ Uo. 201.
- ⁶² Külső hatásra gyanakodott Garaba Imre is, akit a mérkőzés előtt megmagyarázhatatlan fizikai rosszullét fogott el. Hegyi, 2010: 50.
- ⁶³ ÁBTL 3.1.2. M-42073/4. 8–9. „Albert” fn. titkos munkatárs jelentése, 1986. június 18. (Az említett gyászjelentés minden bizonnyal a magyar labdarúgás haláláról tudósító, akkoriban közkezen forgó röplap lehetett.)
- ⁶⁴ Mátrai Sándor szerint akkoriban „jelentek meg Pesten az új trolik, ezeket a hazai drukkerok szerint a sunderlandi vereségért cserébe kaptuk”. Tóth-Szenesi, 2004. 142–143.
- ⁶⁵ Marschik, 1999: 118.
- ⁶⁶ Foer, 2008: 179.
- ⁶⁷ Vö. uo. 28.
- ⁶⁸ A mérkőzésnek a forradalommal való párhuzamba állítására, a szabadságharc folytatásaként való értelmezésére legjobb példa: Csurka–Gyarmati, 2006; Goda, 2006.
- ⁶⁹ ÁBTL 3.1.5. O-19460/1. 105–106. Jelentés a magyar vízilabda csapat olimpiai tevékenységéről, 1964. december 22. A jelentést közli: Krahulcsán–Müller–Takács (szerk.), 2008: 66–68.
- ⁷⁰ Majtényi, 2009: 140–141.
- ⁷¹ Nagy-Csere, 2011: 263.
- ⁷² Walvin, 1994: 15–20.
- ⁷³ Bahtyin, 1982: 12. Peter Burke megkérdőjelezi Bahtyin értelmezését, ám alapvetően ő is a farsangnak a hétköznapoktól való eltérését emeli ki, amikor a feje tetejére állították a világot. Vö. Burke, 1991: 222–228.
- ⁷⁴ Bahtyin, 1982: 12–13.
- ⁷⁵ Vö. uo. 15.
- ⁷⁶ Uo. 13.
- ⁷⁷ Uo. 18.
- ⁷⁸ Uo. 62–63. A groteszk változásáról az antikvitástól a modern korig: uo. 42–68.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

3.1.2. Munka-dossziék

M-20088	„Forgács”
M-30935/1.	„Szamosi”
M-30979	„Pincés”
M-31586	„Jász István”
M-31606	„Köműves”
M-31714	„Csillag”
M-31714/1.	„Csillag”

M-32567/1. „Kovács István”

M-34063 „Zombori”

M-37003 „Nemere”

M-39755 „Papp Ferenc”

M-42073/4. „Albert”

3.1.5. Operatív dossziék

O-19460/1. MTS nemzetközi kapcsolatai

3.1.9. Vizsgálati dossziék

V-167136. T. M.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MOL OL)

M-KS 276. f. 61. cs. MDP KV Iroda információs anyagai

M-KS 288. f. 5. cs. MSZMP KB Politikai Bizottság iratai

Nyomtatásban megjelent források

Krahulcsán–Müller–Takács (szerk.), 2008

Állambiztonság és olimpia 1956–1988. A dokumentumokat válogatta, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: Krahulcsán Zsolt, Müller Rolf, Takács Tibor. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L’Harmattan Kiadó, Budapest.

Hivatkozott irodalom

Bahtyin, 1982

Bahtyin, Mihail: *François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája.* Fordította: Könczöl Csaba. Európa Könyvkiadó, Budapest.

Burke, 1991

Burke, Peter: *A népi kultúra a kora újkori Európában.* Fordította: Bérczes Tibor. Századvég Kiadó – Hajnal István Kör, Budapest.

Csurka–Gyarmati, 2006

Csurka Gergely – Gyarmati Dezső: *1956 – ahol mi győztünk.* Aréna 2000 Kiadó, Budapest.

-
- Foer, 2008
Foer, Franklin: *A világ foci szemmel. A labdarúgás mint korunk jelenségeinek magyarázata*. Fordította: Kácsor Lóránt. HVG, Budapest.
- Goda, 2006
Goda Krisztina (rendezte): *Szabadság, szerelem*. Színes, magyar játékfilm (123 perc).
- Hegyi, 2010
Hegyi Iván: *Magyarok nagy pályán*. Sprint Kft., Budapest.
- Majtényi, 2009
Majtényi György: *K-vonal. Uralmi elit és luxus a szocializmusban*. Nyitott Könyvműhely, Budapest.
- Marschik, 1999
Marschik, Matthias: Mindenki öröme: Bécs futballkultúrája a náci korszakban. Fordította: Kállai Tibor. *Replika* 36. 111–123.
- Murray, 1995
Murray, Bill: A Celtic és a Rangers. Fordította: Zeke Gyula. *Replika* 17–18. 121–132.
- Nagy-Csere, 2011
Nagy-Csere Áron: Lesállítás történeti olvasatban. Gyakorlati útmutató történészeknek megoldókulccsal. *Sic Itur ad Astra* 62. 257–264.
- Rejtő–Lukács–Szepesi, 1964
Rejtő László – Lukács László – Szepesi György: *Felejthetetlen 90 percek. A magyar labdarúgó válogatott 400 mérkőzése*. Sport, Budapest.
- Tóth-Szenesi, 2004
Tóth-Szenesi Attila: *Baróti*. Alexandra, Pécs.
- Walvin, 1994
Walvin, James: *The People's Game. The History of Football Revisited*. Mainstream Publishing, Edinburgh–London.